

Beszámoló

A felsőoktatásból a munkaerőpiacra való átmenet, azaz a pályakezdés minden tudásunk, tehetségünk és felkészültségünk ellenére is komoly kihívás és nehézség, pláne, ha a frissen végzett szakmája a művészeti-kulturális szférába tartozik. Ebben az átmeneti és minden szempontból kritikus (a diplomázás és a munkába állás közti) időszakban volt jelentős segítség a Communitas Alapítvány alkotói ösztöndíja, hiszen egy évvel ezelőtt épp végzős hallgatóként nyertem el – ezúton is köszönöm a megelőlegezett bizalmat.

Az ösztöndíj folyósításának egy éve alatt alkalmam nyílt írni, olvasni, fejlődni, kísérletezni, és javarészt megvalósítani az éves alkotói tervzetben foglaltakat (a támogatási időszak alatt olyan, az elmúlt néhány évben létrehozott magyar és román irodalmi és filmes alkotások értelmezésére és kritikai feldolgozására vállalkoztam, amelyek azokra az egzisztenciális, társadalmi, politikai, nyelvi-kulturális határhelyzetekre reagálnak, amelyeket a forradalom vagy rendszerváltás, illetve a diktatúrából való átmenetek hoznak létre). Számomra a legfontosabb hozadéka ennek az ösztöndíjnak az az idő volt, amelyet gondolkodásra, írásra, szerkesztésre és kritikai tevékenységre tudtam fordítani – olyan feladatokra, amelyek más körülmények között és sokan másoknak, akik ezen a területen szeretnének érvényesülni, nem elérhetőek.

Ráadásul a kritikai alkotómunka a szépirodalmi, műfordítói tevékenységekkel szemben a különböző támogatói rendszerekben rendre eleve hendikeppel indul, így az ösztöndíj nagyban hozzájárult ahhoz, hogy szabadúszó irodalomkritikusként megálljam a helyem.

Az ösztöndíj lehetővé tette a független és zavartalan alkotói munkát, amely jelenlegi kulturális viszonyaink közepette a mindenféle intézményrendszerek és kultúrpolitikák felől érkező nyomások aluli felszabadulást jelentette, és talán ez a legtöbb, amit egy pályakezdő alkotó kaphat.

Szövegmutatvány

Entrópiát játszani¹

„Van valami, ami minden elbeszélésben közös, csak még azt nem tudom, mi az.” (496.) Bartók Imre, miközben új regényében ezt a közöset keresi, jó érzékkel teremt összefüggéseket különböző történetek között, hogy aztán levezessen belőlük egy teljesen új jelentésstruktúrát. A kötet fülszövege önéletrajz, családregegy és nevelődési történet meghökkentő elegyét ígéri, Bartók előző kötetei ismerve azonban nem meglepő, hogy a szöveg mindent megtesz annak érdekében, hogy megváltoztassa ezek kódjait. A regény sokkal inkább a nevelődés, a bildung, a család (és a családregegy mint jellegzetesen polgári műfaj), valamint az önéletírás válságát viszi színre, ahogy a maga során a szövegben sokat hivatkozott Kafka, Nádas vagy Kertész is ezt teszi. Nem véletlen, hogy az egyik leggyakrabban ismétlődő mondata a regénynek ez: „Ma nem mentem iskolába”. Ami mindannak, amit a család és iskola mint elsődleges szocializációs terep jelent, a legradikálisabban mutatja fel a kudarcát. De rögtön egy másik regénykezdő mondatot is előhív: „Ma meghalt anyám”, ami a Bartók-szöveg egy sor további eseményét is más megvilágításba helyezi.

A Jerikó épül poétikáját tekintve az előző regények szerves folytatása és bizonyos értelemben túlhajtása: a szerzőtől megszokott (hiper)reflexivitásé, irodalmi-filozófiai utalásrendszer működtetéséé, kísérletezéséé, zsánerekkel való játéké, műfaji eklektikusságé, a realitás és a fikció közötti határ radikális megkérdőjelezéséé, a szerzői és elbeszélői szerep szétírásáé. Már a Láttam a ködnek országát című előző regényben sem oldódtak meg a rejtélyek rendes detektívtörténethez illően, felmondva ezzel a műfaj világa által követelt ok-okozati relációkat, a Jerikó épülben azonban Bartók teljesen lemond a linearitásról (ez, persze, magának az önéletírásnak, a genealógiának és a szubjektivitásnak a regénybeli problematizálásával is összefügg).

¹ Élet és Irodalom, LXII. évfolyam, 27. szám, 2018. július 6.

Ehelyett az egyes szövegrészek közötti kapcsolódások metonimikusan alakulnak (ilyen például az évés kapcsolata a hatalomgyakorlás bizonyos formáival, de ugyanilyen a hányás, a vér vagy a kéz stb. mint az egyes szövegrészek közötti átjárhatóságot biztosító elem), ezért is lenne gondban a kritikus akkor, ha egy-két mondatban össze kellene foglalnia a regény cselekményét, klasszikus értelemben vett történetvezetés ugyanis nincs. Az automatikus írás látszatát keltő, tudatfolyamszerű prózanyelv ugyanakkor folyton leleplezi magát a nagyfokú reflexivitással és mindentudással, ezzel saját megszerkesztettségét állítva előtérbe. Illetve annak a kérdését, hogy mi történik a különböző (sokszor) jelöletlenül átemelt (vendég)szövegekkel, ha azok bekerülnek az irodalom terébe, például magánlevelekkel, a regény végén megjelenő interjúval, Bartók előzőleg közölt szövegeivel, például Houellebecq- vagy Bolaño-recenzióival, kiállítás kritikáival vagy hogy hogyan kapcsolódik össze egy gyerekkori mátrafüredi családi kirándulás emléke a Ragyogásból ismert Torrance család Overlook Hotelben kibontakozó történetével és a Varázshegy davosi tüdőszanatóriumával.

Azt mondhatnánk, persze, hogy a szintén a fülszöveg ígérte provokáció, kísérlet egy újfajta irodalmi stratégia és nyelv megteremtésére elmarad, hiszen láttunk már ilyet: posztmodern játék arról, hogy a valóság konstrukció, a szubjektum konstrukció, a szöveg konstrukció. Itt azonban fordított eljárással van dolgunk, ugyanis nem egy személy története ágyazódik be az egymás mellé helyezett irodalmi filozófiai, képzőművészeti vagy filmes utalások és eltérések hálójába mint egy kiterjedt hagyományba, hanem éppen fordítva, ezek ágyazódnak be a személy történetébe, vagyis a személy története válik ezek elsődleges referenciájává.

A nyitóidézetben szereplő közösnek van egy másik jelentése is. Egyrészt az, hogy nincs kiemelt szólam, tekintet vagy cselekményszál, jelentős dolgok ugyanis nem léteznek (fejezetek helyett egyébként appendixek vannak, ami egyszerre jelent függelék – melyet általában a főszöveg „járuléknak” szoktunk tekinteni – és féregnyúlványt). Másrészt a Jerikó épül arról is szól, hogy nem vagy több, mint egy létező a világ létezői között, hogy az ember nem magasztos és az állat nem alantas. „A jó ember sem lehet több, mint egy rossz kutya” (557.) – és ez nagyon pontos.

Bartók Imre nem szereti az iróniát, a Jerikó épül mégis mélyen ironikus regény, amennyiben irónián nem csupán esztétikai trükköt, „irodalmi műfogást” értünk, hanem a forma szándékos és

módszeres lebontását, vagy inkább azt a törekvést, hogy egy építményt annak lerombolásával hozzunk létre.